

OKUL - ÇEVRE İLİŞKİSİNE SİSTEM YAKLAŞIMI

Doç. Dr. Ziya BURSALIOĞLU

Okulun çevresi ve bu çevrede yaşayan halk ile olan ilişkilerinde değişiklik yapan çeşitli etkenler bulunabilir. Bunların başlıcaları, bilim ve teknolojiadaki gelişmeler, bu gelişmeleri izleyen hızlı sanayileşme ve uzmanlaşma, nüfus akımları, sosyal hareketlilik, aşırı şehirleşme ve düzenli yarar gruplarının kurulmasıdır. Bunlar kadar önemli olan, toplum ve aile düzeyinde demokratlaşma, üretim ve tüketim görevlerindeki alan ve oran değişimleri ve kültüre yabancı öğelerin sızmasıdır. Ayrıca, bütün bu nedenlerin yarattığı, ekonomik ve psikolojik yan etkenler de, okul çevre ilişkisinin değişmesine katkıda bulunurlar.

Bu değişimler, bir eğitim sisteminin etkili çalışabilmesi için gereken kavram ve süreçlerde ortaklığın sağlanması ve sürdürülmesini zorlaştırır. Böyle zorlukların, sistemin en stratejik parçası olan okula aksetmesinden de kaçınılamaz. Bu alt sistemin değişimlerden kaçınmak şöyle dursun, onları kamu yararına yöneltmede sosyal sorumluluk duyması ve lider alt sistem görevi yapması beklenir. Bu görev okulun her türlü değişmeyi görmesi, tanınması ve kendine özgü amaçların eleğinden geçirmesi ile başlar. Böylece her sistemin bilgi girişi kontrol eden seçme mekanizmasını işletmiş ve girişleri ayıklamış olur.

Bugün için, bir çok toplumlarda en büyük sorunun eğitim olduğu yönünde yaygın bir kanaat bulunmaktadır. Bu sorunun çözümü en güçlü ve önemli olan yanı, okul denilen alt sistemin genel amaç ve görevinin saptanmasıdır. Aynı derecede zor ve önemli olan ikinci bir yanı da, bu genel amaç çerçevesinde, her düzey ve türdeki okulun özel amaç ve görevlerinin belirlenmesidir. Bunlardan doğan üçüncü bir problem ise, okulun sosyal, politik ve ekonomik sorunlara ilişkin tutumu olmasıdır.

Eğitim örgütüne sistem yaklaşımında hareket noktası olarak aldığımız sistem ilke ve kavramları, okul-çevre ilişkisine sistem yaklaşımı

uygulandığında, daha belirli ve etkili olabilir. Özellikle, çevre ile etkileşimi öngören açık sistem teorisi, çevreyi ön plana aldığından, okul-çevre ilişkisini daha çok önemseyebilir. Sistem ilkeleri açısından ele alındığında, okul ve çevrenin birbirini etkilemesi, aynı amaçlara dönük çalışması, birlik ve bütünlük özelliği göstermesi, aralarındaki ilişkilerin niteliklerinden fazla önemsenmesi ve birindeki değişmeyi diğerinin izlemesi beklenir. Sistem kavramlarından bazılarının okul-çevre ilişkisine uygulanması da, bu ilişkiyi kuvvetlendirir. Örneğin, okulu bir sistem olarak gördüğümüzde, bu sistemin sınırlarını çevresindeki diğer sistemler belirleyecektir. Okul, çevresindeki değişmelere ilişkin sürekli bilgi sağlayacak ve böylece bu değişimleri tahmin yoluyla, çevre ile olan dengesini sürdürecektir. Bu değişimlerden kendi amaçlarına dönük olanlara uyum gösterecek, aykırı düşünceleri amaçları yönünde düzeltmeye çalışacaktır. Okulun çevreden ve çevrenin okuldan beklentileri birbirinin gücünü aştığı zaman, aralarındaki ilişki gerilecektir. Okul veya çevreden birinin değişmesi, aralarındaki ilişkinin değişmesi anlamına gelecektir. Bu ilişkide hiç bir değişme olmamış ise, ikisinden birinde değişme olduğunu ileri sürmek güçleşecektir. Okul veya çevre üzerinde yapılan araştırmaların, okul-çevre ilişkisini de kapsamaması gerekecektir. Okul bir sistem olarak alındığında, alt sistemlerinden bazıları çevresel, bazıları toplumsal nitelik ve eylemler göstereceğinden, sistemdeki değer ve rol çatışmalarına bu açıdan bakılabilecektir. Okul-çevre ilişkilerine sistem yaklaşımı, okul sorunlarını çevreden ayrı ele alma ve çözüme çabalarının yönünü değiştirecektir. Bu sorunların kaynakları sadece okul içinde aranmayacak, okulun etkileştiği diğer sistemleri incelemek gereği de kabul edilecektir. Ayrıca, okulun girişleri ve çıkışları, çevreye ilişkin olarak önemsenmelidir.

Sistem yaklaşımı ışığında okul-çevre ilişkilerinin incelenmesi, bazı güçlükler ile karşılaşmaktadır. Bir sistem olarak okul sınırlarının çizilebilmesi, bu sınırları kapsayan çevrenin karmaşık ve baskılı oluşu, okuldaki alt sistemlerden bazılarının çevre temsilcilerinden meydana gelişi, böyle temsilcilerin kurumsal sürüklenmeye yol açışı, bu güçlüklerin başta gelenleridir. Ayrıca, bir sistem olarak, okulun kurulması ve işlenmesini sağlayan kanunlar ile, çevreninkiler birbirinden farklı bulunmaktadır. Bu yüzden okul ile çevresinin büyük özellikleri bir ilişkide toplanamamakta ve ikisi birbirine ancak temel özellikleri ile iliştilerilebilmektedir. Dinamik çevrelerde birbiriyle yarışan aynı tür sistemler ise, okul-çevre ilişkilerini aykırı yönlerde zorlamaktadır. Okul ve çevrede meydana gelen ve birbirini etkileyen değişimler

genellikle bağımlıdır. Örneğin, okulun çevre ihtiyaçlarına dönük eğitim ve kalkındırma çabaları ile, çevrenin istihdam ve kalkınma çabaları, her ikisinde bağımlı değişimler meydana getirir. Ancak, her ikisinde birbirinden bağımsız olarak bazı değişimler meydana çıkabilir ki, bunların tahmin ve izleme yoluyla değerlendirilmesi ve gerekli uyum yahut düzeltme mekanizmalarının kurulması zorunlu olur.

Okul-çevre ilişkisine sistem yaklaşımında incelenmesi gereken iki alt sistem, çevrenin kuvvet yapısı ile, okulun yönetim yapısıdır. Toplum ve çevre kuvvet yapıları üzerinde çeşitli araştırma ve incelemeler bulunmaktadır. Toplum kuvvet yapılarını inceleyenler, bunların genellikle bir kaç gruptan meydana geldiğini ileri sürmüştür.¹ Çevre kuvvet yapılarının ise, böyle gruplardan çok liderler tarafından yaratıldığı görülmektedir. Okul-çevre ilişkilerinde okulu ilgilendiren çevredeki kuvvet yapısı ve liderleridir. Toplum veya çevre kuvvet yapısının tanımları nasıl verilmiş olursa olsun, ortak noktası bunların amacıdır. Bu amaç da, karar sürecine dönük bulunmaktadır. Gerçekte, her örgütün çalışmasını kolaylaştıracak bir kuvvet yapısı meydana gelmesi doğaldır ve örgütte kararları verenler bu yapıyı yaratmış olurlar. Bu yapı örgüt amaçlarına uygun yetki ve sorumlulukları taşıdığı sürece meşrudur. Kuvvet yapısı ile yetki yapısının ahenkleşmesi de, temsili demokrasiyi getirir. Çevre kuvvet yapısı ise, o çevredeki bir grup vatandaşın, çevrenin devlet temsilcileri üzerindeki etkileri nedeniyle görünmeyen hükümet olarak nitelendirilmiştir. Bir çok sosyal bilimciler, kuvveti sorumsuz olarak kullanan bu yapıyı incelemişler ve temsili demokrasiye bir tehlike olarak görmüşlerdir. Bu açıdan bakıldığında, çevre kuvvet yapısı, hukukî bir takım hakları olan kimselerin sosyal sorumluluğa girmeden kuvvet kullanmasından meydana gelmektedir. Bu kuvvet yapısı basit veya karmaşık, tek yahut çok görevli olabilir.^{2,3}

Okulun yönetim yapısı incelendiğinde, onun da karar sürecine dönük olduğu, hukukî bir takım dayanakları bulunduğu, yönetici açısından tek, yönetime katılma açısından çok görevli bulunduğu söylenebilir. Sistem yaklaşımında yönetimin görevi, okulun gerçek ve gelecek güçlerini, çevrenin gerçek ve gelecek ihtiyaçları ile ahenkleştirmek olduğuna göre, okul-çevre ilişkilerine sistem yaklaşımı, ikisi arasında güç ve ihtiyaç dengeleşmesini öngörmektedir. Böylece yönetim yapısı, okulu çevre ihtiyaçlarına iliştilerebilmiş olacaktır. Ancak bu ilişki, okulun da gelişebileceği yönde kurulmalıdır. Bu gelişme hem okul, hem de çevre geleneklerinden bazılarının bozulmasını gerektirebilir. Bu gereğin yerine getirilme derecesi, okul ömrünün sürecini

belirler. Okul-çevre ilişkilerine sistem yaklaşımını uygulamak isteyen yöneticinin, örgüt liderliği üstünde çevre liderliği statüsünü de kazanmış olması gerekir.

Çevre kuvvet yapısının özellikleri başında, kuvvetin bencil amaçlar için kullanılması gelir. Çevre kuvvet yapısı, çevre kararlarını bu amaçlar yönünde etkilemek ister. Bu yapının diğer bir özelliği, gizliliği ve perde arkasında çalışmasıdır. Liderleri farklı politik ve ekonomik gruplardan da gelse, önce kuvvet yapısına bağlı ve sadıktırlar. Bu liderler genellikle reklam ve gösteriden hoşlanmazlar. Kuvvet yapısının kullandığı silahların şiddet dereceleri değişmekle beraber, bu silahların başta geleni uyumu sağlamak için kullanılan mükafatlardır. Bu mükafatlar etkili olmazsa, kuvvet yapısı cezaları ve hatta cinayeti kullanma yoluna gider. Her ikisi için de propaganda yaklaşımı seçen kuvvet yapısı, çevre halkına bunlardan birini benimsetmek için gizli kandırıcılar kullanır. Kuvvet yapısının bir özelliği de sosyal sorumluluğun yokluğudur ki, yapı tarafından alınan bir çok kararların sorumluluğu, çevrenin diğer üyelerine düşer. Önemli ve evrensel bir özellik olarak, kuvvet yapısının tutuculuğu söylenebilir. Değişikliğe karşı tepki şeklinde kendini gösteren bu tutuculuk, çevre üyeleri üzerinde kontrolü kaybetme endişesinden doğmaktadır. Bununla beraber, bu özelliğin çevre kalkınmasına karşı olduğu düşünülmelidir. Kuvvet yapısı çevrenin ekonomik bakımdan gelişmesini ister ve destekler.⁴ Sistem ilkelerinden biri birlik ve bütünlük olduğuna göre, okulun yönetim yapısı da buna dönük bir strateji kullanmalıdır. Bu strateji çevre kuvvet yapısının okul üzerindeki etkilerini olumlu yönde değiştirmektir. Bu stratejiyi gerçekleştirecek iki yöntem, böyle etkileri yaratan kişilerin tanınması ve bunların okuldaki karar süreçlerinden bazılarına katılmasıdır. Okul-aile birliği veya yardım derneği gibi mekanizmalar ile gerçekleştirilen bu katılma, katılanların kendi istek ve eylemleri sonucunda, olumsuz etkilerini olumlu yönde değiştirecekleri biçimde düzenlenebilir.

Çevre kuvvet yapısı genellikle piramit biçimindedir. Bu piramidin her düzeyinde bulunan kuvvet hücreleri yukarı doğru azalır ve yapının tepesinde tek kuvvet hücresi kalır. Kuvvetin her düzeyde kullanılmasına karşılık, kararlar yukardan gelir. Kişisel yarar etkeninin birleştirdiği bu düzeyler arasındaki iletişim, informal olmakla beraber, dolaysız ve kesindir. Kuvvet yapısının modeli çevreye göre değişir, fakat çevrenin yaşı oranında çokluktan teklığe doğru bir oluşum gösterir. Yapıyı gitgide kuvvetlendiren bu oluşum, onun çevre üzerindeki

olumsuz etkisini de artırır. Bir dereceden sonra bu etkiye dayanamayan çevre, kuvvet yapısına karşı çıkar ve onu parçalar. Fakat demokrasinin politik yapısı üzerinde yaşayan bir parazite benzeyen kuvvet yapısı, diğer bir biçimde tekrar doğar ve oluşumuna yeniden başlar.⁵ Okulun yönetim yapısı da piramit biçiminde olmasına rağmen, çevre kuvvet yapısının aksine, okulun gelişmesi oranında farklılaşır. Bu bakımdan çevre kuvvet yapısı karşısında zayıf düşer. Sistemde farklılaşmayı yaratan etkenlerden biri uzmanlaşmadır. Okulun eğitim ve yönetim yapısındaki uzmanlaşmanın yol açtığı farklılaşmadan çevre kuvvet yapısı yararlanır. Bu yapı, böyle bir farklılaşma sonucunda ortaya çıkan etkili öğretmen ve yöneticiler ile temas kurar. Onları kendi içine almak ve karar sürecinde kullanmak ister. Okulun yönetim yapısı, okulu sistem ilkelerine göre bütünleştirebilirse, bu farklılaşmanın yol açacağı sivrilmeler azalacak ve çevre kuvvet yapısı, okulu karşısında bir bütün olarak bulacaktır.

Çevre kuvvet yapısını oluşturan sosyal, politik ve ekonomik bağlar, çevreden çevreye değişir. Bu nedenle yapıyı meydana getiren üyelerin özellik ve nitelikleri konusunda kesin kurallar söylenemez. Çoğunlukla ekonomik düzeyde güçlü bulunan bu üyelerden başka, kuvvet ve statü gibi diğer güdüler ile yapıya katılmış üyeler de bulunabilir. Yapının gösterdiği kuvvetin temellerinde, genellikle ekonomik ve politik etkenler bulunur. Sosyal etkenler ise, bazı büyük şehir çevrelerinde birinci plânda gelebilir. Sistem ilke ve kavramları açısından bakıldığında, okulun yönetim yapısı çevre kuvvet yapısına ilişkin tüm bilgiyi sağlamak ve değerlendirmek zorundadır. Bu bilgiyi sağlamak yoluyla kuvvet yapısı liderlerini ve bunların eylemlerinden okula ilişkin olanlarını bilmek kolaylaşacaktır. Çoğunlukla mükafat güdülerini kullanan liderler daha kolay görülecek, ceza ve hatta cinayet güdülerine başvuranların tanınması ise zor olacaktır. Çevre sorunlarından bazılarının yararına, diğerlerinin de zararına konuşmuş isimler frekansı, kuvvet yapısının liderleri konusunda fikir vericidir. Diğer bir yaklaşım da, hangi alanlarda hangi kişilerin daha etkili olduğunu öğrenmektir. Okulun yönetim yapısı bu yollarla sağladığı bilgilerden yararlanarak, kuvvet yapısı ve liderlerinin davranışlarına ilişkin tahminlerde bulunabilir. Çevre kuvvet yapısını tanıyan okul yönetim yapısı, bu bilgilerin okulu ilgilendiren yanlarını çevre halkına iletmekle yükümlüdür. Okulu hakkında bilgi edinen çevre halkı, okulun bunalımlarını önceden karşılayabilir.⁶ Bu bilgi okul-çevre arasında iki yönlü bir iletişimi gerektirir. Okulun yönetim yapısı, çevre kuvvet yapısını etkileme durumunda olanları aydınlatmak ve kuvvet

liderlerinin görüşlerini okul amaçları yönünde değiştirmek zorundadır. Bunu başaramayan yönetim yapısının, kendi kuvvet yapısını kurmuş olması yadrganmamalıdır. Demokratik toplumun ömrü, okul yönetim yapısının çevre kuvvet yapısından bağımsızlık derecesi ile düz oranlıdır. Bu bağımsızlık olmadan, okulun halka dönük görevlerini tarafsız olarak gerçekleştirebilmesi olanaksızdır. Böyle bir atılımda okul yönetim yapısının rol ve statüsünü kaybetmesi, kişilik ve meslek değerlerini kaybetmesi kadar önemli değildir.

KAYNAKLAR

- 1 Mills C.W., *The Power Elite*, Oxford University Press, New York, 1968, s. 247-248.
- 2 Hunter, Floyd, *Community Power Structure*, University of North Carolina Press, Chapel Hill, 1959.
- 3 Dahl, Robert, *Who Governs*, Yale University Press, New Heaven. Con., 1961.
- 4 Sumption M.R., *School-Community Relations*, Mc Graw Hill, New York, 1966, s. 11-18.
- 5 Aynı eser, s. 19-24.
- 6 Tuttle E.M., *School Leadership in America*, Interstate, Danville, 1963, s. 132.